

ÚJ KÖNYVEK

Az átmenet gazdaságpolitikái

Anders Aslund: Building Capitalism. The Transformation of the Former Soviet Bloc.
Cambridge University Press, 2002. 505 + xix oldal.
Bibliográfiával, név- és tárgymutatóval.
Paperback. ISBN 0521805252

Anders Aslund, a neves svéd közgazdász, a washingtoni Carnegie Endowment for International Peace munkatársa több mint egy évtizednyi kutatómunka eredményét foglalta össze e művében. A széles körű ismeretekre alapozott, mélyreható elemzést nyújtó munka színvonalát némiképp csökkentik a szerző olykor egyoldalú és kissé elfogult értékítéletei.

Aslund gyakorlatilag mindent vizsgálat tárgyává tesz, amit a posztszocialista gazdasági átalakulás során vizsgálni érdemes. Kötete, a könyv fejezeteinek sorrendjében, a következő kérdésekkel foglalkozik: az átalakulást megelőző szocialista gazdasági rendszer és annak válsága; az átalakulás kezdeti szakaszának gazdaságpolitikai alternatívái; a gazdasági kibocsátás visszaesése; a makrogazdasági liberalizáció, stabilizáció és privatizáció kérdései; az átmenet szociális vonatkozásai, beleértve az oktatási és a nyugdíjrendszer átalakulását, valamint a munkanélküliség problémáját; az állam feladatai és a politikai kormányzat minősége; végül a nemzetközi környezet szerepe az átalakulásban.

A hatalmas mennyiségű empirikus ismereten alapuló mű súlypontja inkább a normatív gazdaságpolitika-elemzésre, mint a leíró közgazdaságtanra helyeződik. Ami önmagában nem volna baj; a gond csak az, hogy az elemzés olykor olyan lényeges szempontokat is figyelmen kívül hagy, amelyeket a politikacsinálóknak feltétlenül figyelembe kell venniük. Aslund sok más elemzőhöz hasonlóan egy univerzálisan érvényesnek tekintett ideáltípushoz viszonyítja a gazdaságpolitikai döntéseket, anélkül hogy különösebb figyelmet szentelne megszületésük társadalmi-politikai környezetének. Értékítéletének alapja egy olyan elvont eredményracionálizmus, amely a lehető legkedvezőbb megoldást is hajlandó elvetni, ha szuboptimálisnak bizonyul az ideális – de az adott helyzetben talán elérhetetlen – megoldáshoz képest. Pedig például az észtt átalakulás sikeréből nem következik, hogy azonos gazdaságpolitikai döntésekkel Ukrajnában is hasonló eredményeket lehetett volna elérni.

Aslundnak igaza van abban, hogy a hezitáló, lassúbb átalakulást eredményező gazdaságpolitika a piacgazdasági verseny kialakulásában ellenérdekelte, politikai kiváltságait gazdasági monopóliumokra váltó csoportoknak kedvez. Mi több, az is igaz, hogy egy előrelátó politikai vezetés mindjárt a változások kezdetén megteszi a legfontosabb átalakulási lépéseket, mivel egyrészt a lakosság körében ekkor a legnagyobb a nehézségekkel szembeni türelem, másrészt tanácsos gyorsan visszafordíthatatlanná tenni a folyamatot. A tényleges döntési helyzetben lévő gazdaságpolitikus azonban ettől az – ex-

post könnyen felismerhető – körülménytől függetlenül kénytelen figyelembe venni a lakosság tűrőképességét, ha egy viszonylag demokratikus politikai berendezkedés keretei között kívánja megőrizni befolyását.

Aslund esetében a társadalmi-politikai kényszerek alábecsülését jelzi a transzformációs válság (Kornai, 1993) során elszenvedett kibocsátás- és foglalkoztatáscsökkenés jelentőségének megkérdőjelezése, amit jól illusztrál két idevágó alfejezet címe: „The Myth of Output Collapse” illetve „Surprisingly Little Unemployment”. Kétségtelen ugyan, hogy a kelet-európai országok GDP-jének alakulására vonatkozó statisztikák gyakran megbízhatatlanok, a raktárkészletek mennyiségét növelő, a piacon értékesíthetetlen kibocsátás visszaesése pedig kifejezetten kedvező fejlemény. Az is nyilvánvaló, hogy a munkaerő termelékenységének növekedése miatt csökkennie kellett a szocialista időszakban mesterségesen felduzzasztott foglalkoztatásnak. Ettől azonban a szovjet utódállamok 40-60 százalékos kibocsátás-visszaesése még nem válik mítosszá, a 10 és 20 százalék közötti közép-európai munkanélküliség pedig még akkor sem nevezhető meglepően alacsonynak, ha sokan valóban ennél is magasabb munkanélküliségi mutatókra számítottak az átalakulás kezdetén (Mickiewicz – Bell, 2000).

Ezek után nem meglepő, hogy a stratégiai jelentőségű gazdaságpolitikai döntésekről szóló fejezet – koherensen és alapvetően meggyőzően érvelve – az átalakulás „radikális reformprogramja” mellett tesz hitet. Ez a nyolcvanas évek 'washingtoni konszenzusával' összhangban a következő főbb elemekből áll: a megbillent makrogazdasági egyensúly helyreállítása érdekében végrehajtott árliberalizáció, monetáris restrikció és külkereskedelem-liberalizáció, az egységes jegybanki árfolyam-rendszer bevezetése a fizetési mérleg tételeire vonatkozó konvertibilitás gyors megerősítésével párhuzamosan, a magánszektor fejlődését akadályozó jogi korlátok megszüntetése és a privatizáció elindítása, végül egy szigorú rászorultsági alapon működő szociális ellátórendszer kialakítása. A reformok sikeréhez azért van gyors változásokra szükség, mert a lakosság türelme véges, és a változások kezdetén a reformereknek megszavazott bizalom (Leszek Balcerowicz kifejezésével a 'window of opportunity' [Balcerowicz, 1995]) gyorsan elenyészhet.

Aslund helyesen állapítja meg, hogy a reformok lelassulása azoknak a piaci versenytől megóvott, kivételezett helyzetű tőketulajdonosoknak kedvez, akik a félig kialakult piaci struktúrákat kihasználva magánhaszonná transzformálják a számukra könnyen hozzáférhető állami támogatásokat. A költségvetési forrásokkal visszaélő, gyakran monopóliumhelyzetre törekvő csoportoknak a megerősödése azután komoly akadályát jelentheti a piacgazdasági átmenet befejezésének, amint arra a szovjet utódállamok Ukrajnától Közép-Ázsiáig bőséges példával szolgálnak.

A könyv következő három, hasonlóan magas színvonalú elemzést nyújtó fejezete a liberalizáció, a stabilizáció és a privatizáció kérdéseire összpontosít. Ezekből jó áttekintést kap az olvasó arról, hogy hogyan látja az állam gazdasági szerepének visszaszorulásaként értelmezett poszt-szocialista átalakulás legfontosabb intézményi kérdéseit egy hangsúlyozottan liberális közgazdász.

Jóval ellentmondásosabb a következő, az átmenet szociális vonatkozásaival foglalkozó rész. Aslund először is – a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedését elismerve – kétségbe vonja, hogy az átmenet során csökkentek volna a reáljövedelmek. Az ezt kimutató, a Világbank által finanszírozott kutatásokat – Magyarországon ilyen volt a KSH által készített Háztartási Költségvetés Felvétel (World Bank, 1996) – nem tekinti mérvadónak, mondván, hogy azok válaszdói hamis adatokat szolgáltattak. („People seem to lie in household surveys to an extraordinary extent” [306. o.]) Aslund pusztán logikai fejtegetésre alapozza álláspontját, amelyet semmilyen szakirodalommal nem támaszt alá. Az általa hivatkozott Milanovic (1998) viszont vele ellentétben nem kételkedik a reáljövedelmek csökkenésében. Aslund az átmenet során kialakult szegénységet széles körű-

nek, de „sekélynek”, azaz viszonylag kis mértékű leszakadást tükrözőnek nevezi. Ennek Förster és szerzőtársai (1998) a Magyar Háztartási Panel adataira támaszkodva – éppen a Háztartási Költségvetés Felvétel eredményeivel vitatkozva – mondanak ellent.

A következő, az állam gazdasági feladataival foglalkozó fejezet kiinduló tézise az, hogy a szocialista állam a korrupció melegágya, amelytől a sikeres poszt-szocialista átalakulás hivatott megmenteni a társadalmat. Ez az állítás elmulaszt különbséget tenni a klasszikus szocializmus korlátozott korrupcióra lehetőséget adó, erőteljes – bár többnyire hibás és antihumánus – gazdasági koordinációja, valamint a rendszer kései, széthullóban lévő, következésképp könnyen korrumpálható változatai között.

Az azonban kétségkívül igaz, hogy a magánérdekek törvénytelen érvényesítése során korrumpálódó állam számos országban az átalakulás sikerének egyik legfontosabb akadályává vált. Aslund azt is helyesen látja, hogy az állam korrumpálódása elleni leghatékonyabb védelmet a politikai rendszer demokratizálása jelenti, ami a piaci monopóliumok megtöréséhez hasonlóan a mindenkori politikai hatalmat is versenyzetbe kényszeríti (EBRD, 1999).

A kötet lényeges megállapítása, hogy nem lett igazuk a politikai demokrácia és a hatékony gazdasági reformok összeegyeztethetlenségétől tartó politológusoknak (Przeworski, 1991), hiszen a demokratikus választások nem akadályozták meg a reformokat. Ha a reformerek a népszerűségvesztés nyomán választási vereségeket is szenvedtek, a demokratikus legitimitás birtokában helyükre lépők többnyire folytatták a megkezdett folyamatot. A gazdasági átalakulással szembeni elégedetlenség egyetlen országban sem vezetett a demokratikus intézmények felszámolásához, a demokratikus berendezkedés pedig inkább segítette, mint hátráltatta a reformokat. A gazdasági átmenet sikere és a politikai rendszer demokratizálódása között erős korreláció tapasztalható, amit Aslund – plauzibilis módon – a civil társadalom ellenőrző-korrigáló szerepével magyaráz.

A kötet tehát az átmenet társadalmi-politikai kérdéseit illetően is szolgál némi tanulsággal, igazi erénye azonban az alkalmazott gazdaságpolitikák széles körű és minden elfogultság dacára rendkívül színvonalas áttekintése. Aslund elemzésének tárgyát ugyan a poszt-szocialista átmenet problémái jelentik, megállapításait azonban az átmenet lezárulása után is hasznosíthatják a politikacsinálók.

Ádám Zoltán

Hivatkozások

- Balcerowicz, Leszek [1995]: *Socialism, Capitalism, Transformation*. Central European University Press, Budapest.
- EBRD [1999]: *Transition Report*. European Bank for Reconstruction and Development. London.
- Förster, Michael F. – Szivós Péter – Tóth István György [1998]: A jóléti támogatások és a szegénység: Magyarország és a többi visegrádi ország tapasztalatai. In: *Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy.* (szerk.): *Társadalmi Riport*. Társki.
- Kornai János [1993]: *Tranzsformációs visszaesés. Egy általános jelenség vizsgálata a magyar fejlődés példáján. Közgazdasági Szemle*, 7–8. sz.
- Mickiewicz, Tomasz – Janice Bell [2000]: *Unemployment in transition: restructuring and labour markets in Central Europe*. Harwood Academic. Amsterdam.
- Milanovic, Branko [1998]: *Income, Inequality, and Poverty during the Transition from Planned to Market Economy*. The World Bank. Washington, DC.
- Przeworski, Adam [1991]: *Democracy and the Market*. Cambridge University Press.
- World Bank [1996]: *Hungary: Poverty and Social Transfers*. A World Bank Country Study. Washington, DC.

Ádám Zoltán a School of Slavonic and East European Studies (University College London) tanársegédje.